

CRVENA PUBLICISTIKA I NJEZIN ESEJ

Esej je najslobodniji i »najotvoreniji« od svih književnih oblika i, možda, upravo zbog toga se ne da preciznije definirati. Nije lako povući granicu između njega i »znanstvene rasprave« ili pak kritike (veći kritički komentar se često, označava kao esej), a nazivi *publicistika* i *esejistika* se, ponekad, međusobno zamjenjuju. Postoje i književni, i politički, i znanstveni, i drugi tipovi eseja. Ne kaniimo ovdje raspravljati o žanrovskim klasifikacijama i podjelama nego pokušati opisati jednu vrstu književne prakse koja je stvorila poseban esejistički izraz.

Lijeve kulturno-političke tradicije obiluju takozvanom *publicistikom*. Lako je shvatiti zbog čega: valjalo je izvršavati neodgodive revolucionarne zadatke širiti odgovarajuće ideje i zauzimati stavove objašnjavati pojave i izražavati zahtjeve u glasilima radničkih pokreta mobilizirati i aktivirati. Kolebao sam se između više naziva za tu vrstu tekstova: *lijeva* ili *aktivistička* ili (možda najbolje) *crvena publicistika*. Ona je najčešće pisana žurno ali jasno i određeno bez brige za formu ali s voljom da djeluje i bude efikasna. Jedan od najfascinantijskih primjera *političke literature* o kojoj je riječ pružaju — po svojoj jasnoći i britkosti određenosti i usmjerenosti na akciju — Lenjinovi tekstovi. (Karakteristično je to da je Lenjin svoje kraće napise na primjer dodatke *Dječoj bolesti »ljevičarstva« u komunizmu* sam nazvao *Bilješkama publiciste*¹⁾

I ovdje se kao i u svakoj drugoj literarnoj produkciji, mogu izdvojiti odgovarajuće *vrste* ili *forme*: od »bilješke« do članka i rasprave, od istupa i govora do izlaganja i referata, različiti marginalni zapisi, napomene, »adrese« i »manifesti«, programi i »kritike programa invective i polemike i slično. Njihova tipologija nije, koliko mi je poznato, načinjena. Ona bi morala voditi računa o jednoj bitnoj zajedničkoj karakteristici: ti tekstovi zadržavaju u pravilu registar ljudskog glasa, intonaciju i ritam govora (u oba smisla riječi). Oni se obraćaju manjem ili većem skupu, od kružoka do *mitinga*, od organiziranih

pojedinaca do najšire mase. Nije rijedak slučaj da se u takvoj *publicistici* osjeti ton pamfleta: lijeva štampa u zemljama s većim demokratskim tradicijama (npr. socijal-demokratska svojevremeno u Njemačkoj i Austriji, u Francuskoj osobito anarhistička?) izbrusila je do nečuvane oštine stanoviti revolucionarni pamfletizam. Marksov *18 Brimer Luja Bonaparte* je gotovo nedostižan uzor u tome pogledu.

Usporedo s *crvenom publicistikom* — u stvari, najčešće neodvojivo od nje — ustanovila se i analogna esejistika, također *lijeva* i *aktivistička*. Ona se po svemu razlikuje od tradicionalnog klasičnog eseja, njegovih meditativnih varijacija, diskretnosti i neobaveznosti. U njoj ima teorije, ali sama nije teorija i razlikuje se od teorijskih spisa u uobičajenom smislu riječi. Sva je prožeta politikom, ali se, ipak, ne može svesti na običnu *političku literaturu*. U takvim je tekstovima zapravo važniji odnos literature (kulture) s politikom i društvom nego literatura kao takva. Ta relativnost proizlazi iz njihova osnovnog *usmjerenja, iz tendencije* s kojom nastupaju.

Eseji te vrste zadržavaju, kao i spomenuta publicistika, stanovite osobine govora (izlaganja ili saopćenja istupa, diskusije ili debate). U najsretnijim oblicima i njih karakterizira manja ili veća bezobzirnost pamfleta. (Sjetimo se Krležina *Obračuna s njima* ili *Antibarbarusa* kao i višestrukih odgovora na nj u *Književnim sveskama*; pamfletističke intonacije mogu se otkriti i u brojnim drugim Krležinim tekstovima koji su na granici između svojevrsne publicistike i esejistike, i ne samo Krležinim.) I ovdje je u pravilu važnije što se kazuje i u ime čega nego kako. Zato su ti tekstovi manje ili više »nedotjerani, obično ne brinu mnogo o »formi«. Ponekad su čak »nezgrapni«, a dešava se i da obiluju karakterističnim poštapalicama koje, u stvari, odaju odgovarajuću *teleologiju*: »mora se«, »treba«, »valja«, »ne smijemo zaboraviti«, »osnovni je zadatak«, »potrebno je shvatiti«, ili »voditi računa«, ili nešto »posebno istaknuti« i slično.

Ni Plehanov ni Merling nisu se proslavili po svom stilu; Lunačarski je možda najzanamljiviji u tekstovima koje je najprije »predavao«; Gramski je, doduše, *deklarativizirao* (A. M. Mačoki stanovitu talijansku retoriku, ali bi se i on teško mogao uzeti kao iznimka od pravila; u Lukača, koji je doduše daleko značajniji po tekstovima drugačije vrste, dužim i znanstveno razrađenim, gotovo da nema metafore, te mu je često spočitavana stilska nabrižnost; Brehtovi političko-esejističko-teorijski zapisi i teatarske marginalije, premda obiluju idejama, većinom su ostali fragmentarni; Sartr je sam priznao da su neke od njegovih tekstova (ili dijelovi većih cjelina) koji su srodni ovoj inspiraciji, »loše napisani«, i Mao kada piše o političkim i društvenim obavezama književnosti kao da nije onaj isti koji piše poeziju...

U našim ne preveć »ispisanim književnim tradicijama to je možda manje dolazilo do izražaja, ali se ipak osjećalo: npr. u pojedinim, inače vrlo značajnim tekstovima Česarca, Masleše, Brnčića Keršovanija pa i samog Krleže (oni koji nisu preštampani ni naknadno dotjerivani); to je uočljivo ne samo u esejistici, nego još šire, u prozi »socijalne literature«, u Jovana Popovića, Stevana Galogaže i drugih (Česarec se žalio prijateljima u SSSR-u, koje smo nedavno susreli, što nikako ne može maći vremena da dovoljno *dorađuje* svoje spise).

Svi značajniji lijevi pokreti a poglavito sve komunističke partije, nastojali su organizirati vlastitu štampu: to je iziskivalo stvaranje odgovarajuće *publicistike* i svojevrsne *esejističke* razradbe aktualnih kulturnih i političkih pitanja. Takvi naponi su svjesno plaćali danak aktualnosti. Unatoč tome, njihova važnost se u mnogim prilikama pokazala odlučujućom. Oni su više promijenili u shvaćanjima i kazala politike nego što se iz njih samih vidi: privukli su političkim projektima često najznačajnije kulturne snage. (Poznate su vrlo slične optužbe desnice između dva rata, u nas protiv Krleže i protiv Malroa u Francuskoj: da su više mlade inteligencije privukli komunizmu nego cjelokupna komunistička politička propaganda.) Građanski intelektualci su skloni potcjenjivati ovu vrstu *publicistike* (tu riječ dobiva pogrdno značenje), a stanoviti akademski krugovi smatrali je manje ili više »neznanstvenom« i nedostojnom njihovih pera.

Promatrajući što su sve omogućili i učinili u prošlosti, teško je poreći da tekstovi ove vrste (oni najprodorniji, s najviše *intenziteta*) imaju daleko više ideja i argumenata — više snage ideja i uvjerljivosti argumenata — nego li većina literaturskih tričarija koji se smatraju višim i čišćim formama, esejističkim i kritičkim. U tolikim prilikama bilo je (i biva) neuporedivo teže i rizičnije neposredno opservirati pojave i tražiti im značenja, »u situaciji«, nego se ograničiti na komforan i knjiški komentar, s distancom.

S obzirom na brojne teškoće i sve moguće nedostatke, koji ovdje nisu preučeni niti minimalizirani, možemo reći da je vrlo nezahvalno pisati esejistiku o kojoj je riječ. Danas i ovdje to više nije ni »popularno«, jer se takav posao vrlo lako i proizvoljno identifikira sa *službenim govorom*. Imena i primjeri koje smo naveli mogu biti, unatoč svemu, i poticajniji i privlačniji od toliko toga s druge strane. Ne voditi računa o književnoj praksi te vrste znači, u najmanju muku, biti jednostran.

¹⁾ Vidi spomenuto djelo, str. 190, izd. Naprijed, Zagreb 1973.

²⁾ Prosvjetiteljstvo XVIII stoljeća (gotovo svi važniji *enciklopedisti*) dali su ovoj vrsti literature odlučujući zamah. Ona se veže za uspon buržoazije, u stvari, za kontestaciju, *slobodna misao* i *slobodu izražavanja* koje je taj uspon omogućio.